

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-1>
УДК 330.34

Заваженко А.О.

аспірант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Zavazhenko Andrii

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ФОРМУВАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДИСФУНКЦІЙ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

FORMATION AND REGULATION OF INSTITUTIONAL DYSFUNCTIONS OF THE UKRAINE'S TRANSFORMATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена аналізу історичних передумов формування інституційних дисфункцій та шляхів їх врегулювання на сучасному етапі розвитку господарської системи України. Встановлено, що під час здійснення трансформаційного переходу від командно-адміністративного типу економічної системи до ринкового загострились інституційні проблеми вітчизняної економіки. Систематизовано фактори, що сприяли формування таких інституційних дисфункцій національної економіки як корупція, тіньова діяльність, бартер, «декоративність» реформ тощо. В процесі дослідження автором було доведено на основі аналізу актуальних статистичних даних, що зазначені аномалії трансформаційного періоду негативно впливають на динаміку та характер економічних відносин в Україні. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо інституційного реформування, спрямованого на протидію описаним інституційним аномаліям.

Ключові слова: економічний розвиток, економічна система України, інституції, інституційне середовище, інституційні зміни, інституційні дисфункції.

The article is devoted to the analysis of historical prerequisites for the formation of current institutional dysfunctions and ways of their regulation at the current development stage of Ukraine's economic system. The methodological basis of the proposed study is the theoretical and methodological innovations of modern institutional theory. It was established that during the transformational transition at the end of the 20th century from a command-administrative type of economic system to a market-based one, the institutional problems of the economy have highly intensified in Ukraine. The analysis of the evolutionary development of the domestic economic system proved that despite the partial effectiveness of the newly created formal framework, to a greater extent, they remained only decorative and were in the shadow of informal institutions that had a dominant position throughout the transformation period. The author systematized the key institutional factors that contributed to the formation of such institutional dysfunctions of the national economy as corruption, shadow economy, barter, «decorativeness» of reforms, etc. In the process of research, the author proved, based on the analysis of current statistical data, that the specified anomalies of the transformation period negatively affect the dynamics and nature of modern economic relations in Ukraine. Following the presented theoretical material, the author substantiated practical recommendations for the implementation of institutional reform measures aimed at countering corrupt interactions and reducing the share of shadow activities of economic agents. The author also notes that the practical measures described in the article should become structural elements of the strategy of comprehensive post-war institutional reforms of the economy of Ukraine, which should be aimed at reducing the destructive impact of institutional dysfunctions that were formed during the transformation period, to achieve macroeconomic stability, ensuring further economic growth and increase in the level of welfare of the population.

Key words: economic development, economic system of Ukraine, institutions, institutional environment, institutional changes, institutional dysfunctions.

Постановка проблеми. Аналіз історичного розвитку української економіки засвідчує, що суперечливість сучасного інституційного середовища значною мірою пов'язана з інституційними змінами, які здійснювалися в минулому. Об'єктивно найскладнішим є процес революційних інституційних

змін [10], які в Україні реалізовувалися двічі впродовж ХХ ст., а саме: на початку (20-ті роки) та в кінці (90-ті роки). В першому випадку здійснювалася спроба відійти від змішаного типу економічної системи Російської імперії до командно-адміністративної економічної системи з плановою економікою.

Водночас у кінці ХХ ст. було здійснено інверсійний перехід до ринкової економіки. У зв'язку з цим зауважимо, що відповідно до теорії інституційних змін Д. Норта, революційні інституційні зміни є складними у реалізації, оскільки не враховують сформованого балансу формальних/неформальних інституцій [19]. Наразі не можна однозначно стверджувати, що обидва трансформаційні періоди були повністю завершені. Хоча за часів УРСР в країні була сформована жорстка планова централізована економіка, однак вона повністю не викоринила ринкові елементи, особливо на неформальному рівні. Так само ринкові інституційні зміни не зруйнували інституційне середовище планової централізованої системи. Специфіка трансформаційної кризи в Україні зумовлена також тим, що на відміну від інших постсоціалістичних країн Східної Європи, вона найдовше перебувала під впливом командно-адміністративної системи (близько 70 років), що наклало негативний відбиток на характер перехідного періоду у формі додаткових складнощів суспільного сприйняття змін та зрештою призвело до збільшення розриву в темпах економічного розвитку [24].

За ідеальних умов, у межах задекларованої мети, інституційна перебудова України в 90-х роках ХХ ст. мала б завершитися формуванням соціально орієнтованої ринкової економіки. Однак, загально-визнано, що одним із результатів ринкових трансформацій національної економіки стало формування інституційних аномалій, окремі з яких стали елементами не лише неформальної, але й формальної взаємодії. Користуючись методологією, запропонованою Д. Нортом, можна стверджувати, що такі моделі поведінки виграли конкурентну боротьбу щодо зниження транзакційних витрат за рахунок своєї ефективності [19]. Відтак можна констатувати, що в результаті ринкових соціально-економічних перетворень в Україні було сформовано розбалансоване інституційне середовище, в якому перевага надається неформальним відносинами, що є ключовим фактором, який визначає актуальні інституційні проблеми сучасної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інституційного розвитку економічних систем є складовою частиною мейнстріму сучасної економічної думки [6]. Базисну основу досліджень причин формування інституційних дисфункцій було закладено представниками нового та традиційного інституціоналізму. Зокрема, серед відомих зарубіжних дослідників варто виокремити Д. Аджемоглу, О. Вільямсона, Т. Еггертсона, Д. Норта, Кр. Хартвела, Дж. Ходжсона. При цьому особливості формування інституційного середовища України привертають увагу багатьох вітчизняних дослідників, а саме: В. Базилевича, В. Бодрова, Т. Гайдай,

Н. Гражевської, А. Гриценка, Л. Дейнеко, К. Краус, Н. Краус, В. Липова, А. Маслова, Г. Пилипенко, В. Тарасевича та ін.

Більше того, на думку вітчизняних науковців, наразі дослідження впливу інституційних чинників на соціально-економічний розвиток України є ключовим елементом забезпечення державного регулювання подальшого процесу структурної трансформації вітчизняної економіки, досягнення макроекономічної стабілізації, розвитку інтелектуального капіталу та інноваційної системи тощо [5].

Методологічною основою пропонованого дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема теоретико-методологічні новації сучасної інституційної теорії, представники якої спираються на базові положення теорії інституційних змін. У процесі дослідження автором застосовано міждисциплінарний, компаративний та статистичний аналіз, а також системний підхід разом з використанням графічного методу візуалізації.

Ускладнення соціально економічних відносин та постійний пошук ефективних інституційних стратегій, як складової державної політики, стимулюють проведення досліджень з окресленої проблематики. Незважаючи на зростаючу кількість наукових робіт, присвячених питанням інституційних дисфункцій, все ще недостатньо розроблено залишається тематика ідентифікації передумов їхнього формування та врегулювання в межах вітчизняного інституційного середовища.

Метою статті є розкриття передумов формування інституційних дисфункцій економіки України на основі аналізу її еволюційного розвитку та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо мінімізації їх деструктивного впливу.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння природи сучасних економічних дисфункцій економіки України і складності реалізації інституційних змін переходу від одного типу економічної системи до іншого, варто виокремити особливості командно-адміністративного типу економічної системи. Як відомо, господарська система Радянського Союзу впродовж свого існування намагалася забезпечувати функціонування через монолітність основних складових, що проявлялося у формі того, що «писані» і «неписані» правила мали органічно поєднуватися і підсилювати один одного. В першу чергу йдеться про всеохоплюючу ідеологію, єдину форму власності, державний монополізм та плановий характер.

Життєздатність поєднання подібних рис в контексті інституційного середовища базувалася на таких двох аспектах:

1) філософському, зміст якого полягав у адаптації теоретичних напрацювань марксистсько-ленінської доктрини;

2) фізичному, зміст якого базувався на декларації загрози існуванню через натиск ворожого середовища [13, с. 38–40].

При цьому марксистська теорія поставала як всезагальна догма, що активно використовувалася державою для досягнення власних цілей. Звертаючись до понять інклюзивності та екстрактивності інституцій, які запропонував Д. Аджемоглу [11], можна сказати, що радянська система одночасно намагалася їх поєднати: якщо в загальному інституційне середовище СРСР можна охарактеризувати як екстрактивне, то в окремих випадках інституційні обмеження могли ставати інклюзивними для індивідів, які активно підтримували пропоновані державою цінності [17, с. 81–84].

За умов подібного симбіозу головною формою власності стала державна. Вона надавала доступ політичній верхівці до контролю над процесами виробництва, розподілу, обміну та споживання. Відтак формальні інституції власності реалізовувалися виключно шляхом державного монополізму. При цьому власність загалом була проголошена загальнонародною. Варто зазначити, що подібний тип володіння на практиці не мав визначеного власника, котрий би міг уособлювати у собі тріаду власності, яка поєднує права володіння, користування та розпорядження. За цих умов державною власністю за теоретичним концептом володів кожен громадянин, але на практиці – ніхто. Це призвело до інституційного дисбалансу, коли в офіційних документах описувався суспільний алгоритм володіння, а неформально індивіди не мали доступу до власності [17, с. 101]. Зазначені обставини зумовили формування інституційних дисфункцій, за яких власність була позбавлена господаря, зацікавленого в ефективному використанні ресурсів. Зазначене відкривало можливості паразитування на спільних ресурсах та поширення рентоорієнтованої поведінки економічних суб'єктів [18], що знайшло відображення в поширеній практиці крадіжок з робочих місць, організації тіншового сектору перепродажу товарів тощо.

«Правила гри» економічних суб'єктів були ускладнені також тим, що вони не мали жодного впливу на процес розробки централізованого плану, а отже не мали можливості орієнтуватися на звичні для сьогодення цінні чинники тощо. Їх поведінка була зумовлена реакцією на сформовані директиви органів влади в яких зазначалися основні економічні показники їх поточної та майбутньої діяльності [14, с. 21].

За цих умов деякі галузі економіки, насамперед, пов'язані з виробництвом продуктів споживання, було прийнято вважати неперіоритетними, їхнє фінансування здійснювалося по залишковому принципу, що стало основною причиною формування

так званої «економіки дефіциту». Загальновідомо, що ринкова економіка може подолати це явище за рахунок цінового механізму врівноваження попиту та пропозиції, що неможливо реалізувати в межах командно-адміністративної системи, в якій ринкові механізми саморегулювання заблоковані на формальному рівні інституційного середовища. Як наслідок, суспільство поступово втрачало віру в справедливий розподіл суспільних благ і намагалось шукати альтернативні можливості для задоволення власних потреб через неформальні канали, найдоступнішим із яких був соціальний капітал. Це стало передумовою формування та поширення в суспільстві таких інституційних дисфункцій як корупційна взаємодія, бартер тощо. Важливо зауважити, що довірчі відносини в цих сферах поєднувалися з суспільною недовірою до держави, як до головного та справедливого арбітра, що стало можливим через систематичну неможливість органів влади враховувати суспільні інтереси [8, с. 2] і постійно спонукало населення до активних дій стосовно забезпечення власної безпеки, а саме збільшенню власного соціального капіталу з метою покращення рівня забезпеченості суспільними благами.

Всі соціальні групи називали подібні стосунки «блатом». Це явище базувалося на міжособистісних взаєминах, однак могло набувати й грошової форми або ж форми символічних подарунків, що нині можна інтерпретувати як форми хабарництва. Варто підкреслити, що останнє наклало відбиток на подальшу еволюцію постсоціалістичних країн, де подібні неформальні взаємовідносини після розпаду командно-адміністративної системи стали невід'ємною складовою тіншової економіки, що особливо яскраво проявляється в періоди економічних криз, коли рівень суспільної недовіри до держави зростає, а неформальні знайомства знову набувають соціального значення. Треба констатувати, що подібна практика була також «успішно» успадкована вітчизняною економікою, де, особливо на етапі її становлення, у зв'язку з загальною інституційною слабкістю і нестабільністю, громадяни покладалася переважно на мережу міжособистісних стосунків [16, с. 51–53].

У результаті сукупної дії економічних та позаекономічних факторів, господарська система Радянського Союзу довела свою загальну неефективність і припинила існування. З погляду інституційної економічної теорії подальший процес постсоціалістичних трансформацій був пов'язаний з «відмиранням» старих і неефективних елементів інституційного середовища та формування нових, що відповідають актуальним економічним викликам. Такі трансформації порушують інституційний баланс і супроводжуються зростанням соціально-економічної нестабільності. Варто окремо від-

мітити, що реалізована інверсійна трансформація стала прецедентом у світовій історії кінця ХХ ст. Це призвело до того, що вітчизняна економіка на етапі формування не мала чітких орієнтирів руху, оскільки практичних прикладів успішного переходу від одного типу економічної системи до іншого на той момент не існувало. За цих обставин власна органічна траєкторія була підірвана нееволуційним характером формування, існування та розпаду командно-адміністративної системи України, складною макроекономічною ситуацією, соціальними загрозами, слабкістю органів державної влади тощо. Всі ці фактори суттєво обмежували варіанти творчого пошуку або ж відновлення власної траєкторії розвитку [3, с. 16–18].

Варто зазначити, що початок трансформаційного періоду в Україні характеризується тим, що існував певний суспільний консенсус щодо необхідності здійснення інверсійного реформування, або ж здійснення інституційного зламу командно-адміністративного фундаменту [4, с. 85]. Як вже було описано раніше, найоптимальнішим шляхом цього є реалізація революційних інституційних змін із імплементацією нових формальних інституцій. На додачу значно зростає роль держави як монополіста не тільки на можливість вибору траєкторії розвитку, але й способу виконання поставлених цілей [7, с. 7], оскільки реформування економічної системи може здійснюватися за двома альтернативними сценаріями: шоковою терапією або градуально. В контексті інституційного реформування перший сценарій передбачає швидке запровадження нових формальних рамок без врахування реакції неформального рівня, а другий – поступове погодження сформованих або запозичених формальних елементів з існуючими формальними та неформальними складовими з метою пом'якшення деструктивних наслідків. Як відомо, ринкові перетворення вітчизняної економічної системи характеризувалися відсутністю єдино обраного способу серед цих варіантів, оскільки відбувалося по-етапне чергування і перехід від однієї альтернативи до іншої залежно від попередніх умов. Найяскравішим прикладом подібного є те, що лібералізація цін була здійснена майже миттєво, тобто за використання шокової терапії, водночас приватизаційні заходи впроваджувалися в декілька окремих етапів протягом тривалого періоду часу. Слід погодитися з тим, що інституційні реформи початку трансформаційного періоду були сфокусованими виключно на створення нових формальних рамок, без врахування неформальної складової інституційного середовища [21, с. 125].

При цьому варто відмітити, що нескінченна пролонгація градуалістичних реформ, як це було реалі-

зовано з процесами приватизації, активно сприяла трансформації крихких перехідних інституцій, які створювалися на короткий термін, у постійні. Відбувалося також закріплення їх вибіркового характеру дії, що забезпечило загальну крихкість інституційного середовища [4, с. 84–85]. Існує припущення, що подібна ситуація неоднозначності стала можливою виключно через те, що на початок 90-х років для української політичної еліти розпад командно-адміністративної системи став цілковитою несподіванкою. Її загальна невідповідність додатково поглиблювалася відсутністю необхідних практичних знань та рекомендацій від провідних експертів щодо реальних українських потреб, а також відсутністю зацікавленості в побудові демократичної ринкової системи західного зразку на протигагу існуючій до цього неформальній бюрократичній рентоорієнтованій системі [15, с. 210–212].

За звичайних умов конкурентна перемога певної норми на ринку інституцій відбувається лише за умови, коли її схвалює і дотримується більша частина соціуму. Варто підкреслити, що початок інверсійних інституційних перетворень характеризувався практично повною відсутністю практичної апробації нових правил громадянами. Переважно мова йшла про насадження формалізованих стандартних підходів або невпевнено, або з метою задоволення інтересів тих, хто ці правила створював або ж лобював. Однак з досвіду інституційних перетворень випливає, що будь-які неоднозначності або ж навіть незначна невизначеність лише підсилюють деструктивний ефект від реформ, що не було достеменно відомо раніше. Наприклад, під час реалізації передачі державних підприємств у приватну власність, уряд абстрагувався від створення адаптаційних механізмів фінансового забезпечення нового бізнесу та активного залучення міжнародних інвесторів [23, с. 33], а також проігнорував факт того, що під час трансформаційної кризи населення першочергово потребує задоволення базових соціальних потреб, а не швидкого отримання доступу до управління переважно збитковими колишніми державними підприємствами.

Як наслідок, головною метою існування соціалістичного підприємства було не виживання за умов конкурентної боротьби на ринку і отримання прибутку, а виключно досягнення і перевиконання запланованих показників. Більше того, як наслідок наявності інформаційної асиметрії між державою та підприємствами, останні могли просити додаткових ресурсів, не зважаючи на реальну потребу в них. Це базувалося на неформальних суспільних правилах (намаганні перевиконати планові показники, здійснення додаткового страхування від неочікуваних ризиків, отримання додаткових тіньових доходів

тощо). Подібна практика не лише поглиблювала економічні дисбаланси між галузями, але й дестаблізувала баланс між формальними та неформальними складовими інституційного середовища [20, с. 26].

Можна підсумувати, що не дивлячись на часткову ефективність новостворених формальних рамок, в більшій мірі вони залишалися лише «декоративними» і знаходилися в тіні неформальних інституцій, які мали домінуюче становище, протягом трансформаційного періоду. Це призвело до укорінення таких інституційних дисфункцій як то, наприклад, корупція, яка нині є чи не головною проблемою вітчизняної економіки.

Згідно загальносвітового рейтингу рівня сприйняття корупції (Corruption Perception Index), що формується організацією Transparency International з 1995 р., наша країна в 2022 р. за цим показником посіла 116 місце серед 180 країн світу, отримавши 33 бали із 100 максимально можливих, що є одним із найгірших результатів серед країн континентальної Європи [12]. Динаміка зміни CPI в Україні за 2003–2022 рр. наведена на рис. 1.

Аналіз даних, які наведено на рис. 1, свідчить про те, що за останні роки значення CPI в Україні збільшується і має тенденцію до зростання, що підтверджує наявність позитивних змін в контексті протидії корупції. Однак, треба констатувати, що цього вкрай недостатньо для країни, де одним із ключових завдань визначено боротьбу з корупцією [1, с. 6]. Максимальне значення показника було зафіксоване 2020 і 2022 роках (33 бали), а найменше – в 2005 та 2009 роках (22 бали), середнє значення становить – 27, медіана – 26, а коефіцієнт варіації – 0,136.

Серед можливих для реалізації практичних заходів державної політики, які спрямовані на протидію проявам корупції в Україні можна виокремити:

- вдосконалення механізмів захисту осіб, які повідомляють про корупцію;
- надання більших повноважень та ресурсів антикорупційним органам для забезпечення виконання функцій примусу та моніторингу;

– контроль рентоорієнтованого зв'язку між політиками та бізнесом;

– перевірка на професійну кваліфікацію та відповідність займаній посаді.

Як продовження даного аналізу необхідно розглянути тінізацію економіки і показником, що її характеризує, є рівень тіньової економіки. Відомий дослідник Е. де Сото визначає її як «нішу для тих, чий витрати на дотримання чинного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення наміченої мети» [22]. На думку українського науковця З. Варналія, тіньова економіка є соціально-економічним явищем, представленим «сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання основних або додаткових доходів за рахунок їх приховування і ухилення від сплати податків» [2, с. 48].

Динаміка зміни обсягів тіньового сектору національної економіки згідно статистичних даних, розрахованих за методикою Міністерства економіки України наведена на рис. 2.

Згідно даних, які проілюстровано на рис. 2, рівень тінізації економіки України становить близько 32% від офіційного показника ВВП. Загалом обсяг тіньової економіки в Україні в середньому коливається в межах 32%, медіана – 32%, а коефіцієнт варіації – 0,083921. Подібний рівень тінізації економічних відносин чинить негативний вплив не тільки на соціально-економічний розвиток та економічну безпеку країни, але й призводить до поглиблення інших макроекономічних дисбалансів. Максимальне значення показника обсягу було зафіксоване у 2010 та 2014 роках на рівні 36%, а найменше – 2019 року (28%). При цьому не можна не відмітити загальну тенденцію до незначного зниження показника впродовж аналізованого періоду, що аналогічно до висновку щодо корупції загалом є позитивним явищем, однак не достатнім для подолання негативного впливу.

Рис. 1. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні за період 2003–2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [12]

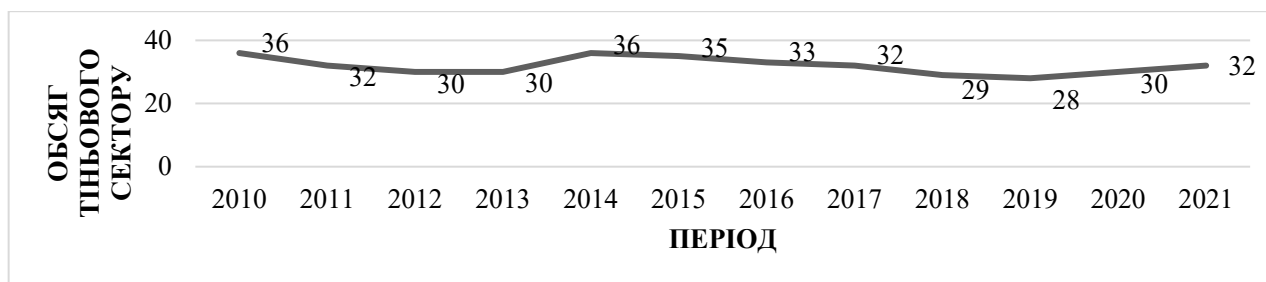

Рис. 2. Динаміка зміни обсягів тіньового сектору в Україні за період 2010–2021 рр., % від ВВП

Джерело: розроблено автором на основі [9]

Наразі напрям детінізації економіки в межах інституційних реформ має бути орієнтованим на створення сприятливих умов для виведення діяльності економічних суб'єктів в офіційну площину за рахунок створення відповідних умов. Варто повернутися до амністії капіталу, який передбачає зниження трансакційних витрат переходу від неефективної до ефективної норми. Під час амністії уряд приймає рішення зменшити рівень трансакційних витрат переходу від тіньової до легальної діяльності для суб'єктів господарювання. За результатами кампанії амністії в Україні 2021–2023 рр. можна з упевненістю констатувати, що вона виявилася неефективною, оскільки загалом було задекларовано близько 6,2 млрд. грн з максимальною сумою в 379,5 млн. грн. Подібний стан речей став можливим через наступні обставини: відсутності системних змін в роботі податкової служби, короткий строк реалізації та вплив зовнішніх чинників, який проявляється в систематичному відтоці капіталу з країни та його легалізацією закордоном. У разі повторної спроби реалізації податкової амністії з метою зменшення рівня тінізації економіки необхідно врахувати недоліки попередньої, а саме підвищити рівень моніторингу і податкового контролю відповідними органами, оскільки якщо суспільство буде впевнене в тому, що декларація ніяк не вплине на рівень його трансакційних витрат (оскільки механізм контролю і примусу залишається на попередньому рівні), то воно не буде мати стимулів декларувати приховані тіньові доходи, необхідно також збільшити термін реалізації реформи тощо.

До інших заходів інституційного реформування, які могли б бути ефективними в контексті зменшення рівня тінізації економіки, можна віднести:

- вдосконалення системи контролю за фінансовими операціями та процесами укладання угод, зокрема це стосується моніторингу руху коштів, зміни власників бізнесу та створення нових фірм;
- розширення можливостей легальної зайнятості за рахунок стимулюючих факторів, як то роз-

ширення переліку офіційних гарантій, додаткових фінансових стимулів.

Описані заходи мають стати елементами комплексного повоєнного інституційного реформування економіки України, що спрямоване на зменшення деструктивного впливу інституційних дисфункцій, які були сформовані під час трансформаційного періоду.

Висновки. Отже, ускладнення трансформаційного процесу в економіці України зумовлено інституційними змінами, які відбувалися у минулому – на початку ХХ століття (20-ті роки) та в кінці ХХ століття (90-ті роки). Проведений аналіз засвідчує, що під час трансформаційного переходу виникли актуальні інституційні проблеми вітчизняної економіки, які були спричинені тривалим процесом реалізації, браком реформаторського досвіду у виконавців, впливом спадкових неформальних елементів на поведінку індивідів та їх несприйняттям нових правил гри. В свою чергу розрив спадкоємних зв'язків з командно-адміністративною системою не міг відбутися миттєво, тому наслідки цього процесу в інституційному середовищі у формі неформальних практик залишаються й донині, негативно впливаючи на динаміку та характер економічних відносин.

Аналіз статистичних даних довів, що інституційні дисфункції чинять деструктивний вплив на економічний розвиток господарської системи України й нині. В цьому контексті в умовах повоєнного відновлення постає нагальна потреба мінімізації їх негативного впливу, що в свою чергу зумовлює необхідність розробки новітніх заходів з інституційного реформування.

Тому подальшої наукової розробки потребує саме створення комплексного теоретичного фундаменту державної політики реформування економіки в контексті протидії деструктивному впливу інституційних дисфункцій з урахуванням того досвіду, який отриманий під час трансформаційного періоду в 90-х роках ХХ ст. та подальшими роками.

Список літератури:

1. Аверкіна М.Ф., Оксисюк Є.В. Тенденції та перспективи інституційного забезпечення антикорупційної політики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал*. 2021. № 2 (50). С. 4–10. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-22\(50\)-4-10](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-22(50)-4-10).
2. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46–53.
3. Вегера С.А. Трансформація економіки України та її соціальні наслідки. *Економічний часопис-XXI*. 2011. № 1–2. С. 16–19.
4. Еволюція ринкових інститутів в Україні : монографія: у 2 ч. НАН України. Інститут економіки та прогнозування. Київ. 2012. Ч. 1. 332 с.
5. Економічний розвиток України: концептуальні засади та інституційний вимір : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. В.Д. Базилевича, д.е.н., проф. Н.І. Гражевської, д.е.н. В.В. Вірченка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 430 с.
6. Заваженко А.О. Еволюція концептуальних основ дослідження неефективних інституцій. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Економіка*. 2022. № 4 (94). С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-94-2>.
7. Заваженко А.О. Концептуальні підходи державної політики подолання інституційних дисфункцій сучасних економічних систем. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2022. № 3 (220). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/220-3/1>.
8. Краус К.М., Краус Н.М., Манжура О.В. Управління інститутом довіри: принципи побудови структури і методи покращення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2021. № 32 (71). С. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-1-1>.
9. Міністерство економіки України. Тенденції тіньової економіки URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 20.03.2023).
10. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ : Основи. 2000. 198 с.
11. Acemoglu D., Robinson J. The Role of Institutions in Growth and Development. *Review of Economics and Institutions*. 2010. № 1(2). DOI: <https://doi.org/10.5202/rei.v1i2.14>.
12. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL: <http://www.transparency.org/> (дата звернення: 20.03.2023).
13. Dembinski P. The logic of the planned economy: the seeds of the collapse. Oxford : Clarendon Press. 1991. 264 p.
14. Douarin E., Mickiewicz T. Economics of Institutional Change: Central and Eastern Europe Revisited. London : Palgrave MacMillan. 2017. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-0-230-29128-7>.
15. Eliaeson S., Harutyunyan L., Titarenko L. After the Soviet Empire: Legacies and Pathways. *Annals of the International Institute of Sociology*. 2016. № 12. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004291454>.
16. Huseyn A. When informal institutions change: institutional reforms and informal practices in the former Soviet Union. Michigan: University of Michigan Press. 2017. 304 p. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.8772004>.
17. Kornai J. The Socialist System: The Political Economy of Communism. Princeton University Press. 1992. 644 p.
18. Krueger A. The political economy of the rent-seeking society. *American Economic Review*. 1974. № 3 (64). P. 291–303.
19. North D.C. A Transactions Cost Theory of Politics. *Journal of Theoretical Politics*. 1990. № 2 (4). P. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.1177/0951692890002004001>.
20. Ostrom E. Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press. 2005. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7s7wm>.
21. Pylypenko Yu., Pylypenko H., Lytvynenko N., Tryfonova O., Prushkivska E. Pathway of the institutional development: practice of the liberal transformation in Ukraine and Belarus. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2019. № 4. P. 120–127. DOI: <https://doi.org/10.29202/nvngu/2019-3/21>.
22. Thorp R. Hernando De Soto. The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World. *Journal of Latin American Studies*. 1990. № 22 (1-2). P. 403–405. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022216X00015510>.
23. Zhylinska O., Bazhenova O., Kukhta P., Vikulova A. The investment priorities and security of national economic development in the context of globalization. *Security of the XXI century: National and Geopolitical aspects*. 2019. P. 30–35.
24. Zhylinska O., Bazhenova O., Zatonatska T., Dluhopolskyi O., Bedianashvili G., Chornodid I. Innovation Processes and Economic Growth in the Context of European Integration. *Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D: Faculty of Economics and Administration*. 2020. № 28 (3). DOI: <https://doi.org/10.46585/SP28031209>.

References:

1. Averkina M., Oksysyuk E. (2021). Tendentsiyi ta perspektyvy instytutsiynoho zabezpechennya antykoruptsiynoyi polityky [Trends and prospects of institutional support of anti-corruption policy] *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Ekonomika»: naukovyy zhurnal*, № 2 (50), pp. 4–10. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-22\(50\)-4-10](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2021-22(50)-4-10).
2. Varnalii Z. Teoretychni zasady detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny [Theoretical foundations of the detinization of the economy of Ukraine]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, № 1, pp. 46–53.

3. Vegera S. (2011). Transformatsiya ekonomiky Ukrayiny ta yiyi sotsialni naslidky [Transformation of Ukraine's economy and its social consequences]. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, № 1–2, pp. 16–19.
4. Evolyutsiya rynkovykh instytutiv v Ukrayini [Evolution of market institutions in Ukraine] (2012): monograph in 2 parts of the National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Economics and Forecasting. Kyiv, Part 1, 332 p.
5. Ekonomichnyy rozvytok Ukrayiny: kontseptualni zasady ta instytutsiynyy vymir [Economic development of Ukraine: conceptual foundations and institutional dimension] (2022): monograph. Kyiv: Lira-K Publishing House, 430 p.
6. Zavazhenko A. (2022). Evolyutsiya kontseptualnykh osnov doslidzhennya neefektyvnykh instytutsiy [Evolution of the conceptual foundations of the study of inefficient institutions]. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova. Ekonomika*, № 4 (94), pp. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-94-2>.
7. Zavazhenko A. (2022). Kontseptualni pidkhody derzhavnoyi polityky podolannya instytutsiynykh dysfunktsiy suchasnykh ekonomichnykh system [Conceptual approaches of state policy to overcome institutional dysfunctions of modern economic systems]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, № 3 (220), pp. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/220-3/1>.
8. Kraus K., Kraus N., Manzhura O. (2021). Upravlinnya instytutom doviry: pryntsyipy pobudovy struktury i metody pokrashchennya [Trust institute management: principles of structure building and methods of improvement]. *Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho*, № 32 (71), pp. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-1-1>
9. Ministerstvo ekonomiky Ukrayiny. Tendentsiyi tinovoyi ekonomiky [Ministry of Economy of Ukraine. Trends of the shadow economy]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (accessed 20 March 2023).
10. North D. (2000). Instytutsiyi, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. Kyiv : Osnovy, 198 p.
11. Acemoglu D., Robinson J. (2010). The Role of Institutions in Growth and Development. *Review of Economics and Institutions*, № 1(2). DOI: <https://doi.org/10.5202/rei.v1i2.14>.
12. Corruption Perceptions Index. Transparency International. Available at: <http://www.transparency.org/> (accessed 20 March 2023).
13. Dembinski P. (1991). The logic of the planned economy: the seeds of the collapse. Oxford: Clarendon Press, 264 p.
14. Douarin E., Mickiewicz T. (2017). Economics of Institutional Change: Central and Eastern Europe Revisited. London: Palgrave MacMillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-0-230-29128-7>.
15. Eliaeson S., Harutyunyan L., Titarenko L. (2016). After the Soviet Empire: Legacies and Pathways. *Annals of the International Institute of Sociology*, № 12. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004291454>.
16. Huseyn A. (2017). When informal institutions change: institutional reforms and informal practices in the former Soviet Union. Michigan: University of Michigan Press, 304 p. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.8772004>.
17. Kornai J. (1992). The Socialist System: The Political Economy of Communism. Princeton University Press, 644 p.
18. Krueger A. (1974). The political economy of the rent-seeking society. *American Economic Review*, № 3 (64), pp. 291–303.
19. North D.C. (1990). A Transactions Cost Theory of Politics. *Journal of Theoretical Politics*, №2 (4), pp. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.1177/0951692890002004001>
20. Ostrom E. (2005). Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7s7wm>
21. Pylypenko Yu., Pylypenko H., Lytvynenko N., Tryfonova O., Prushkivska E. (2019). Pathway of the institutional development: practice of the liberal transformation in Ukraine and Belarus. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, № 4, pp. 120–127. DOI: <https://doi.org/10.29202/nvngu/2019-3/21>.
22. Thorp R. (1990). Hernando De Soto. The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World. *Journal of Latin American Studies*, № 22 (1–2), pp. 403–405. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022216X00015510>.
23. Zhylinska O., Bazhenova O., Kukhta P., Vikulova A. (2019). The investment priorities and security of national economic development in the context of globalization. *Security of the XXI century: National and Geopolitical aspects*, pp. 30–35.
24. Zhylinska O., Bazhenova O., Zatonatska T., Dluhopolskyi O., Bedianashvili G., Chornodid I. (2020). Innovation Processes and Economic Growth in the Context of European Integration. *Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D: Faculty of Economics and Administration*, № 28 (3), DOI: <https://doi.org/10.46585/SP28031209>.